

6. kép. Pinezich István családi körben

7. kép. A Pinezich-villa

DEMMEI JÓZSEF

Ludovít Štúr „szláv szellemű” tanára? Leopold Petz a magyar és a szlovák történetírás vakfoltjában

*„a második szünetre (1828/9) már nem csak a magyar,
német, latin, görög nyelvtudására büszkén jött meg a
hegyei közé, mint az első, idegenben töltött iskolai évének a
végén, hanem büszkén arra, hogy ő is Szláv”.
Jozef Miloslav Hurban¹*

Ludovít Štúr (1815–1856) a szlovák nemzeti panteon legfontosabb alakja. Ahogy a jeles irodalomtörténész, Rudolf Chmel írja róla: „nyelvtudós, irodalomkritikus és történész, újságíró, költő, a szó mai értelmében tulajdonképpen az első politológus, pedagógus, szervező, publicista, szerkesztő, országgyűlési képviselő, forradalmi aktivista, politikus.”² Mivel Magyarországon született, élt és halt meg, társadalom-átalakító vízióit pedig a magyarországi társadalomra vonatkoztatva képzelte el, életútjának feltérképezése a magyar történetírás szempontjából is komoly relevanciával bír.

Ludovít Štúr fiatalkori életrajzájának alapvető kérdése, hogy mikor, hogyan, kinek és minek a hatására alakult ki szlovák/szláv nemzeti öntudata? Kortársai közül sokan egy jól körülírható sorseseményhez kötötték nemzeti identitásuk kezdetét, és még ha a hovatartozás-tudat kifejlődése az esetek döntő többségében

¹ Jozef Miloslav Hurban: Ludovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, 1959. 42.

² Rudolf Chmel: Ludovít Štúr. In: Romantizmus v globalizme. Malé národy – veľké myty. Bratislava, 2009. 12.

minden bizonnyal egy hosszabb, bonyolult folyamat eredménye volt is, a jelenséget érdemes megfigyelni: a szlovák nemzeti mozgalom tagjai idősebb korukban a sokféle külső hatás és bonyolult lelki tényezők helyett sokszor csak egy konfliktust (szóváltást,³ sajtóbeli támadást⁴) jelölték meg identitásuk fordulópontjaként. Štúr esetében nem tudunk ilyen eseményt kiemelni; a tőle származó vagy róla szóló első, már nem adminisztratív jellegű írott forrásokban szláv identitása egyértelműnek, kétségbevonhatatlannak és kizárólagosnak tűnik.⁵ A szlovák historiográfia ezért egy korai életszakaszra, a győri evangélikus algimnáziumban eltöltött évekre,⁶ tehát Štúr 12–14 éves korára teszi a szláv/szlovák öntudat kialakulását. A legnagyobb hatást a gimnázium egyik tanárának, a soproni születésű Leopold Petznek tulajdonítják, hangsúlyozva az ő szlovák származását és szlovák identitását.

Štúr életrajzi kánonjának gyakori eljárásai közé tartozik, hogy a Štúrral kapcsolatban lévő embereket két nagy csoportba osztja, a Štúrt és a szlovák nemzeti mozgalmat támogató „szlovákok”, vagy a „szlovák ügygel szimpatizálók”, illetve a magyarosító vagy a magyarosítást támogató „magyarok” vagy „elmagyarosodott szlovákok” táborára. Nem kell különösebben bizonygatnunk, hogy a kor Magyarországon a hovatartozás-tudatok ennél jóval tarkább képet alkottak, mi több, a többszörös identitás lehetett a leginkább jellemző. Ebből következik, hogy a historiográfia eddigi gyakorlata, amely az életrajz számos mellékszereplőjét megpróbálta beerőltetni a magyarosítás vagy a szlovák ügy támogatói közé, bizonyosan téves. Leopold Petz és Štúr kapcsolatát is érdemes megvizsgálnunk ebből a szempontból.

³ Jozef Miloslav Hurban egy, pozsonyi jurátusokkal lefolytatott vitához kötötte nemzeti identitástudatának megszilárdulását. *„Elbeszélte továbbá, hogy ő még pozsonyi deák korában a legrajongóbb magyar barát volt, imádta Széchenyit és tudni sem akart az akkor Pozsonyban keletkezett tőnemzeti önképző körrel. De egy magyar jogászokkal folytatott veszekedés kiábrándította őt, megtudta ugyanis, hogy milyen megvetéssel viseltetnek a magyarok nemzetisége iránt”.* Z.: Látogatás dr. Hurbannál. In: Budapesti Hírlap, 1882. február 4. 35. szám melléklete.

⁴ Eugen Gerometta katolikus lelkész azt írta: *„Engem is utálatossá tettek a Jelenkorban 1839–40-től [...] figyelmet szentelve annak, hogy én is szlovák születésű vagyok. Utálatosnak éreztem magam és a földjeim, és ezért elkezdtem olvasni az idevonatkozó könyveket, hogy megvilágosodjak – valóban igaza van-e a Jelenkornak. És ezen az úton jutottam el a nemzeti tevékenység mezejére, hiszen addig a közömbösség mocsarában hemperegtem.”* Eugen Gerometta: O náklonnosti Slovanov ku svobode. Slovo k potupňikom našim. In: Slovenskije pohľadi. (1847–1851), 33. Itt érdemes megemlíteni, hogy a fiatakorának nagy részét Magyarországon töltő František Palacký is egy konkrét identitás-meghatározó eseményt jelöl meg késői emlékirataiban. A diák Palacký egyszer betért a trencsényi evangélikus egyház főgondnokához, aki egy cseh nyelvű szöveg olvasásához kérte a segítségét, ám ő kudarcot vallott. Az idős politikus-történész szerint az ekkor érzett szégyen által tudatosította hovatartozását. Erről lásd Berkes Tamás: Sárkány Oszkár. Egy „apollonista” tudós derékba tört élete. Budapest, 1998. 46. (Irodalomtörténeti Füzetek 143.)

⁵ Első ismert levelében már a pozsonyi szláv társaságban betöltött pozícióiról számol be. Listy Ludovíta Štúra 1. 1834–1843. Sajtó alá rendezte és bevezette dr. Jozef Ambruš. Bratislava, 1954, 15–17. Štúr ismeretlennek 1834. október 4-én.

⁶ Štúr győri éveit egyébként Danczi József normatív források alapján már leírta, az általa felhalmozott adatok azonban alig kínálnak alkalmat további elemzésre. Danczi József: Ludovít Štúr tanulóévei Győrött. In: Irodalomtörténeti Közlemények 63 (1959), 89–94.

Leopold Petz a szlovák történetírásban

Az első monográfia szerzője, Helena Turzerová szerint „[Petz] eltért a tanítási módszerektől, amelyek csak az emlékezetet vették figyelembe, és tanóráit a szláv történelemből hozott példákkal színesítette. Szemléletmódja alapján igazi szláv volt. Felébresztette Lúdvít bátyjában, Karolban is az szlovák öntudatot Dobrovský és Kollár műveinek idézésével és a szláv rassz jövőjéről szóló fejtegetéseivel.”⁷ A kommunizmus idején sem módosult Petz alakja: „[Győrben] akkor ott működött a lelkes szlovanofil Leopold Pec professzor (egyúttal győri pap), aki különösen szláv diákjaiba oltotta bele az antikvitás és a szlávosság iránti rajongást. [...] látnokian mutatott rá a szlávosság nagy jövőjére. Lúdvít Štúr érdeklődését felkeltette történeteivel és tulajdonképp az ő hatására tudatosította Štúr saját szlovákságát. [...] Ekkor kezdett elmélyülni a szláv filológiában és történelemben.”⁸ A nyolcvanas években Ján Hučko írt széles forrásbázison alapuló, de alapvetően nagyközönségnek szánt életrajzot Štúrról, ahol Petz motivációját is megjelölte: „Amikor az antik kultúra örökségéről beszélt, hangsúlyozta a szlávok jelentőségét is az európai civilizáció és kultúra számára, Herder szellemében főként nagy jövőbeli küldetésüket emelte ki. Ezzel összefüggésben felhívta a figyelmet P. J. Šafárik, J. Kollár és J. Dankovský műveire, így ébresztette fel diákjaiban a szláv világ iránti rajongást, hogy ne tagadják meg származásukat. Petz professzor apja Szakolcáról származott, de Sopronba költözött át, ahol Petz professzor is született, és bár német nevelést kapott, saját szorgalmából tanulta meg ősei nyelvét.”⁹ A kilencvenes évek konferenciakötetének vonatkozó részlete sem hozott újat, csak a Petz által idézett szerzők köre módosult: „[Petz] Diákjait magával ragadták a klasszikus filológiáról és a kortárs szláv költészetről, főleg Josef Jungmann, Pavel Jozef Šafárik és Ján Kollár műveiről szóló elbeszélései.”¹⁰

A szakirodalom egyszólamúsága mögött ugyanazon forrást kereshetjük, ez pedig Jozef Miloslav Hurban 1881-ben megjelent Štúr-életrajza. A szlovák történészek valószínűleg azért használják kizárólag ezt a szöveget, mert magától Štúrtól nem maradt fent olyan írás, ahol utalna Petzhez való viszonyára, (akiről még közel félezer tételt számláló levelezésében sem található egyetlen említés sem). Hurban írását ezért érdemes hosszabban idéznünk, egyrészt, hogy lássuk, mennyire kötődnek a fenti írások ehhez a szöveghez, másrészt, hogy érdemben összevethessük kontrollforrásokkal az ő állításait.

Hurban egy szemtanút, Štúr iskolatársát idézve írja le a Petz-cel való ismeretség kezdeteit: „Mi atyáink háta mögött bátortalanul léptünk be a szobába. Vezetőnk, Štúr, latinul mutatott be bennünket, apákat és fiaikat, és amikor a háziúr

⁷ Helena Turzerová: Lúdvít Štúr a myšlienka slovenskej nezávislosti. Dizertácia pre univerzitný doktorát predložený filozofickej fakulte parížskej univerzity. 1913. Strojopis. 11–12.

⁸ Jan Linhart: Lúdvít Štúr. Praha, Československý spisovatel. 1952, 28.

⁹ Ján Hučko: Život a dielo Lúdvíta Štúra. Bratislava, 1984, 15.

¹⁰ Imrich Sedlák: Lúdvít Štúr a slovenské študentské hnutie. In: Lúdvít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997, 29.

leültette a szülőket és szlovákul kezdett hozzájuk beszélni, felbátorodva bújtunk hozzá, mint későbbi védelmezőnkhez és atyánkhoz.”¹¹ Hurban később saját szavaival folytatta: „Az 1827/8. év szerencsésen telt, amelyet Lúdvít syntaxistaként nagy sikerrel végzett el, a magyar nyelv nehézségeinek leküzdése után Pec kedvencévé és első diákjává vált. A szünetet Zayugrócon töltötték. [...] Lúdvít ideái a klasszikus tanulmányok voltak, és nyugtalanul várta már a szünet végét, hogy a kedves Pechez mehessen. Különös, hiszen Pec nagyon haragos volt és sokat tudott mérgelődni más diákjai miatt, Lúdvít Štúrt mindig kedvelte és gyakran maradt vele a tanteremben vagy vitte magával sétáira, más diákjainak pedig mintaként és példaként állította. [...] örömmel fogadták Pec otthonában is.”¹²

Hurban elhelyezi Petzet a nemzeti tudat általa elképzelt koordinátarendszerében is: „[Štúrt] már a történelem és a filológia érdekelte, igaz, csak az iskolai előírások keretei között, de ahol ezen határokat átlépte, azok Pec reflexiói voltak a szláv világról, amelynek ő is fia volt. Pec apja Szakolcáról származott, de átköltözött Sopronba, ahol Leopold született és német nevelést kapott, tehát apja nyelvét már csak professzorként, önszorgalomból tanulta meg, és az első szerelem forráságával szeretett bele.” Ebből Hurban szerint egyenesen következik, hogy „Pec már Lúdvít bátyjában, Karolban is [aki 1823 és 1827 között szintén Győrben tanult – D. J.] felébresztette a szlovák szellemet, Šafárik, Kollár és Dobrovský írásainak lángoló áttekintésével, és e nemzet jövőjébe való jósló betekintésekkel [...] Pec mágikus hatással volt Lúdvít gondolkodására azzal, hogy a klasszikus görög és római világ ideáljai közül gyakran vándorolt át a szláv költészet és filológia mezejére, magyarázva ezeket amazokkal.”¹³

Látható, hogy a szlovák historiográfia kritikátlanul (sőt, több helyen félreolvasva)¹⁴ vette át Hurban adatait és állításait, amelyeket 1881 óta nem ütköztetett más forrásokkal, pedig e szöveg már létrejöttékor magában hordozott számos torzító tényezőt. Egyrészt többszörösen átment az emlékezet formáló rostáján, hiszen Hurban Štúr Győrben töltött évei után több, mint fél évszázaddal írta meg az életrajzot, s ekkor a legfontosabb kútfő, maga a biográfia alanya is több, mint huszonöt éve volt halott. Ezért Hurban elsődleges forrása az egykori győri iskolatársnak, a szintén zayugróci születésű Ján Kišnek a visszaemlékezése volt, de természetesen ő is több, mint ötven év távlatára tekintett vissza.¹⁵ Az emlékezés és felejtés szokványos mechanizmusaihoz¹⁶ torzító tényezőként adódik

¹¹ Hurban, 1959, 36.

¹² Hurban, 1959, 38.

¹³ Hurban, 1959, 39–41.

¹⁴ Egyes történészek például tévesen adták meg azokat a szerzőket, akik hatással voltak Štúrra – Kollár és Šafárik mellett Dobrovský helyett Jungmann szerepel Sedláknál, Dankovský pedig Hučkonál.

¹⁵ Ján Kiš Jozef Miloslav Hurbannak 1880. november 28-án. Archiv literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (a továbbiakban: ALU SNK) Sign.: 32 E 44

¹⁶ Ahogy K. Horváth Zsolt írja, a késői, egy bizonyos korszakra vonatkozó visszatekintés szerzője hajlamos arra, hogy az emlékek feljegyzésének idején jelen lévő társadalmi normákat azonosítsa és visszamenőleg rávetítse az akkori szereplőkre. K. Horváth Zsolt: Önarcépcsamok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In:

Hurban sajátos írói módszere, aki gyakran akár egyértelmű tényeket, adatokat is hajlamos volt átírni, ha az általa elgondolt történet belső logikája úgy kívánta. Ezt ez esetben is jól mutatja például, hogy bár Hurban állítása szerint az életrajzban jó néhány bekezdést szó szerint idézett Ján Kiš leveléből,¹⁷ a két szöveg valójában nem egyezett: Hurban alaposan átírta Kiš szövegét, és csupán saját mondatai hitelességét akarta erősíteni az egykori iskolatárs auktoritásának hangoztatásával. Štúr és Petz kapcsolatának szlovák, nemzeti értelmezését ugyan Kištől vette át, aki azt írta, hogy Petz tanóráin szláv íróktól idézve a szlávtság jövőjén gondolkodott,¹⁸ viszont az, hogy épp Kollár, Šafárik és Dobrovský írásait tanulmányozták, csupán Hurban semmivel sem igazolható feltételezése.¹⁹

Azt, hogy Štúr és Petz kapcsolatának nemzeti értelmezése utólagos konstrukció eredménye lehet, Karol Rosenbaum is észrevette, aki összevetette a Ludovít Štúr 1881-ben íródott életrajzában található, fent idézett Petz-képet Karol Štúr szintén Hurban által írt, 1851-es életrajzával. Ebben a következő áll: „*Petz olykor-olykor, mintegy lopva vetette reménykedő, titokzatos, valamiféle örömmel teli szemeit a szláv világra is, ami szláv diákjai közül az élénkebb lelkeket, akik addig erről semmit sem hallottak, különösen előremozdította lelki fejlődésükben és szemeik első villámaint önkéntelenül e világ felé fordította.*”²⁰ Rosenbaum arra hívta fel a figyelmet, hogy a két életrajz között eltelt harminc év alatt a „pedagógusból, aki „lopva” mutatott rá a szláv világra, a szlávtság alapvető műveit ismerő tudós lett, hogy elgondolkozzon jövője fölött”.²¹ Ez esetben azonban nem (vagy nem kizárólagosan) Hurban szándékos torzítása okozta az eltérést, hanem az, hogy a szerző más-más auktor visszaemlékezését használta forrásként, 1881-ben Ján Kišnek, 1851-ben viszont még magának Ludovít Štúrnak a kéziratot adatközlését. Štúr ugyanis a bátyja halálakor leírta Hurbannak²² Karol Štúr életének szerinte fontos momentumait, a Petzről és az óráin néha-néha felmerülő szláv irodalomról szóló részt pedig Hurban szó szerint vette át tőle.²³ Štúr tehát valóban Petz óráin találkozhatott először szláv írók műveivel, ám ezek tanulmányozása korántsem

Szekeres András (szerk.): A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, 2003, 87.

¹⁷ Hurban, 1959, 36–37.

¹⁸ Ján Kiš Jozef Miloslav Hurbannak 1880. november 28-án. ALU SNK Sign.: 32 E 44

¹⁹ Tegyük hozzá, Helena Turzerová, szintén Ján Kiš szövegét felhasználva, már arra a következtetésre jutott, hogy Petz magához hívta Štúrt, hogy szlovákul beszélgessenek a szláv írók műveiről és a szlávtság jövőjéről. (Turzerová, é. n. 12.), ami Štúr ikonikus szerepének egyértelmű visszavetítése (hiszen az imaginárius szlovák nemzet ekkor még nem létezett, Štúr maga pedig tizenhárom éves gyermek volt).

²⁰ Jozef Miloslav Hurban: Karol Štúr. Nástin jeho života a ducha. In: Jozef Miloslav Hurban: Životopisy a články. Ed. Rudolf Chmel. Bratislava, 1973, 28.

²¹ Karol Rosenbaum: Ludovít Štúr na evanjelickom lýceu v Bratislave v rokoch 1829–1836. In: Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zost.: Imrich Sedlák. Martin, Matica slovenská, 1997, 16.

²² Ezt a szöveget azonban, vélhetően helyhiány miatt nem közölték le a levelezésben. Listy Ludovíta Štúra 2. 1844–1855. Sajtó alá rendezte és bevezette dr. Jozef Ambruš. Bratislava, 1956, 241.; 493.

²³ Ludovít Štúr – Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9. A világhálón pedig: <http://www.snk.sk/?hurban-jozef-miloslav-25-2-1851-prilohy-stur-l-inc-karel-stur-narodiu-sa-1811-chomjakov-a-s-inc-ne-gordis-pered-bielgradom-stur-karol-slza>. A kéziratot közli: Ludovít Štúr: Karol Štúr. In: Literárny archív, 1965.

lehetett olyan strukturált és módszeres, ahogy azt ötven év távlatából Ján Kiš, az ő nyomán pedig Hurban és Turzerová, majd a teljes szlovák szakirodalom állította.

Leopold Petz a magyar történetírásban

Petz Štúrra gyakorolt hatása ugyan kétségtelen, ám ezt a rá vonatkozó források alapján aligha magyarázhatjuk bármiféle szláv öntudattal. Ehhez elég feltérképeznünk családi hátterét, felmenőinek lehetséges identitásbeli jellemzőit, amit könnyen megtehetünk, hiszen a győri tanárnak Petz Lipótként bőséges magyar szakirodalma van.²⁴

Hurban szerint apja (1881),²⁵ illetve szülei (1851)²⁶ voltak szakolcai szlovákok. Érdeemes azonban visszakeresni az információ eredeti forrását, hiszen, Štúr még azt írta: „Petz felmenői szlovákok voltak Szakolcáról, de ő maga Sopronban született.”²⁷ A család valóban Szakolcáról származik, ám nem Petz apja, Samuel Mathias Petz (1754–1831), hanem dédapja, szintén Leopold Petz volt az, aki Sopronba települt át valamikor a 18. század elején.²⁸ Ha feltételezzük is, hogy a bevándorló dédapa anyanyelve szlovák lehetett, ez a családban nem képzett továbbelő hagyományt, hiszen fia és unokája már német nyelven írta a családi krónikát. A dédapa egyébként posztónyíró volt, éppúgy, ahogy a család következő generációiban még a 19. század első felében is szinte mindenki, sőt, házasságot is legtöbbször soproni posztónyíró családok leszármazottaival kötöttek.²⁹ Petz apja, az 1783-ban soproni polgárrá váló Matthias Petz eredetileg őt is csak a grammatika és szintaxis éviéig szándékozott taníttatni a helyi evangélikus gimnáziumban, azonban a retorikatanár, Seybold Pál³⁰ javaslatára tovább finanszírozta a tehetségesnek mutatkozó fiú tanulmányait, aki így elvégezhetette a bölceleti-teológiai osztályokat is.³¹ Leopold Petz ez után 1814-től három éven keresztül a Jénai egyetem hallgatója volt, ahol a kézírathagyatékát áttekintő Mollay Károly szerint „Goethe árnyékában és a romantika bűvöletében elsősorban nyelvekkel és irodalmakkal foglalkozott.”³² Petz a kortársai (és a nyelvészettörténeti szakirodalom) szerint különleges nyelvtelenség volt, hiszen a németen és a magyaron kívül ismerte a görögöt, a latint, a hébert, az

²⁴ Ezért különös, hogy a magyar Štúr szakirodalom is a szlovák historiográfiát veszi alapul Petz portréjának megrajzolásához. Kiss László: „Az életet a nemzetnek adjuk”. Ludovít Štúr (1815–1856). <http://tortenelem.ektf.hu/efolyoirat/04/kiss.htm>

²⁵ Hurban, 1959, 39.

²⁶ Hurban, 1973, 28.

²⁷ Ludovít Štúr – Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9

²⁸ Idősebb Leopold Petz 1723-ban szerezte meg a soproni polgárjogot.

²⁹ Boronkai Szabolcs: Arcképek Sopron XIX. századi német nyelvű irodalmi életéből. 3. Leopold Petz (Petz Lipót) 1794–1840. SSz. 51 (1997), 35. Mollay Károly: Német polgárság magyar földön (A soproni Petz-család). Filológiai Közöny (16) 1970. 1–2. sz. 335–336. Idősebb és ifjabb Petz Dániel krónikája. 1778 – 1839. S. a. r.: Csatkai Endre. Sopron, 1940. A „Soproni Szemle” kiadványai. 82. sz. Leopold Petznek egyébként nemcsak apja, de testvére és annak gyermekei is posztónyírók voltak. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Budapest, 1982, 106–107.

³⁰ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Reprint. Budapest, 1980–1981, 963.

³¹ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XII. köt. Budapest, 1980–1981, 1092–1094.

³² Mollay, 1970, 336–337.

angolt, a franciát, a spanyolt, a portugált, a szlovákot, de arabul, törökül, perzsául is megtanult, és behatóan tanulmányozta a szanszkritot is, mi több, a kor lingvisztikájában úttörőnek számító tudományos értekezéseket is írt.³³ Hazatérve 1816-ban Püspökiben, az Ormósdyaknál volt nevelő, 1817-től két évig a győri gimnázium tanára. 1819-ben Kis János pappá szentelte, ezután a szalónaki evangélikus egyházközség lelkésze lett. 1821-ben jobb anyagi feltételek mellett visszatért a győri iskolába, ahol a professzorság mellett harmadik lelkész is lett. Nyolc évvel később újra Sopronban találjuk, ahol egykori tanára, Seybold Pál helyét (és emellett ugyancsak a harmadik lelkész tisztjét) töltötte be a líceumban, illetve az evangélikus egyházban. Ám anyagi körülményei arra kényszerítették, hogy egy harmadik állást is vállaljon a soproni teológiai intézetben. 1840. április 16-án valamilyen érrendszeri trauma (a kortársak szerint „*érütés*”, „*idegszélütés*”) okozta halálát, amelyet ismerői a túlhajtottságának tulajdonítottak.³⁴ Kis János emlékirataiban így emlékezett meg róla: „*nemcsak Fáy András meséinek³⁵ és Kisfaludy némely dalainak fordításáért, egy, a Felsőmagyarországi Minervában megjelent értekezéséért,³⁶ s egy kéziratban maradt munkájáért érdemel a magyar irodalomra nézve említést, hanem azért is, mivel azon esetben, ha őtet a kora halál az élők sorából ki nem ragadja, kétségtől mély gondolkodásánál, s bámulást érdemlő tanulási szorgalmánál s szigorú moralitásánál fogva, belőle nagyon jeles író lett volna.*”³⁷

Kis emlékezése rávilágít Petz életútjának sorskérdésére: az írói érvényesülésben kulcsszerepet játszó anyanyelv és a magyar nyelv viszonyának az átalakulására. Petz anyanyelve egyértelműen a német volt, s első cikke is ezen a nyelven jelent meg: 1815-ben a Wiener Allgemeine Zeitung hasábjain Berzsenyi Dániel költészetét ismertette és bírálta.³⁸ Az ezt követő években készült munkáiról nincs közvetlen forrásunk, csupán egy barátja, Nagy Elek által írt nekrológban olvashatunk arról, hogy 1820 körül elkészítette a Don Quijote első magyar fordítását, és írt egy Magyarország történetéről szóló tankönyvet is, azonban – az azóta egyébként elveszett kéziratok kiadását – „*bizonyos körülmények miatt*” nem sikerült elérni.³⁹ Mollay Károly és a későbbi szakirodalom ezt a korabeli magyar kiadói viszonyoknak rója fel,⁴⁰ holott érvényes lehet más magyarázat is, mégpedig, hogy Petz magyarrá nem, csak anyanyelvére tudott igazán színvonalas

³³ Pl. Pecz Leopold: A szanszkrit és török nyelvnek a magyarral való rokonságáról. Tudományos Gyűjtemény, 1833. 85 – 112. Ezek elemzését lásd: Hegedűs József: Két soproni nyelvész ürügyén. (Szabó József és Petz Leopold) In: Magyar Nyelv. 1996/1. 49–51. A kortársi értékelést pedig Nagy Elek: Pecz Leopold. Századunk, 1840. 77. sz. 612.

³⁴ Nagy, 1840. 612.

³⁵ A fordítás ügyében Fáy Andrással váltott leveleit közli Pukánszky Kádár Jolán: Petz Lipót és Fáy András levélváltása. Egyetemes Philologiai Közöny, 1933, VII–VIII.

³⁶ Platonnak egy dialogja. 1830.

³⁷ Kis János Superintendens emlékezései életéből. Budapest, 1890, 420.

³⁸ Mollay, 1970, 337.

³⁹ Nagy, 1840, 613.

⁴⁰ Mollay, 1970, 337. Bikfalvy Péter: Petz (Pecz) Leopold (Lipót) meghíusult(?) Quijote fordítási kísérlete. (Tanulmányféle kérdőjelekkel). In: Az irodalom önismeret: tanulmányok Kulin Katalin születésnapjára. Szerk. Menczel Gabriella, Vasas László. Budapest, 2007, 54.

fordításokat készíteni. Erre nem csak az utal, hogy élete végéig kizárólag olyan fordításai jelentek meg, ahol a német olvasóknak tolmácsolta a magyar- és a világirodalom klasszikusait, és hogy németül írta egyébként kiváló verseit,⁴¹ (magyarul pedig csak két szakcikket közölt), hanem Nagy egy elejtett megjegyzése is: „*Szándéka volt Shakespearet magyar[r]a fordítani, de előbbi törekvéseinek [azaz a Don Quiotének – D. J.] nem sikerülte miatt több oldalruli felszólításoknak engedve, Lear, Coriolan, Julius Caesar darabokat fordítá le, mellyek legjobb német fordításoknak tartatnak*”⁴² – azaz igény mutatkozott fordításai iránt, de nem magyar, hanem német nyelvre.

Láthatjuk, a rendelkezésünkre álló források alapján Petz „szláv szellemét” nem igazolhatjuk, identitásában, annak nyilvánvaló pluralitása ellenére sem lehetett jelentős tényező családjának három generációval korábbi (feltételezett) szlovák származása. Ám a kérdés megmarad, hogy a német anyanyelvű magyarországi német író tanárként miért tanulmányoztatott tíz-tizennégy éves diákjaival kortárs szlovák klasszikus írókat (hiszen ez aligha lehetett általános), és miért lehetett ez olyan identitásformáló hatással, hogy utána a kánon alakításakor lehetőség legyen a Štúr nemzeti öntudatát kialakító tanár képét róla mintázni?

Petz hatásának talán a legfontosabb eleme lehetett kifinomult pedagógiai érzéke. Nekrológírója fordítói tehetsége mellett elsősorban tanári képességeit emelte ki: „*Mint tanító ritka erényekkel bírt. [...] Tanításában főelve s iránya mindig ez volt: bevezette hallgatóit a tudományok előcsarnokába s mindegyikét minden oldaláról olly módon irta le, hogy hallgatói elhatározhaták egyikben vagy másíkban tovább haladásukat. Különös tapintata volt az ifju megismerésében.*”⁴³ Ha ehhez hozzávesszük Hurban állítását, miszerint Štúr Petz kedvenc tanítványa volt, valamint magának Štúrnak a visszaemlékezését, aki szintén dicsérte Petz pedagógiai munkásságát,⁴⁴ következtethetünk arra, hogy a tanító felfedezte és gondozta szlovák anyanyelvű diákjának tehetségét, azon pedagógiai meggyőződése nyomán, hogy a diák képességeit saját adottságai mentén fejlessze, s így felső-magyarországi, szlovák anyanyelvű diákjainak a korabeli szlovák (cseh) irodalom csúcsteljesítményeire is felhívta a figyelmét. Ennek indukátora pedig általában a nyelvek, s köztük a szlovák nyelv iránti érdeklődése lehetett, valamint a más anyanyelvűek iránti türelme, amelyre halála után kiadott verseskötetének egyes elemeiből következtethetünk.⁴⁵

⁴¹ Petzet, mint hungarus patriótát mutatja be Ludwig Tremel: Leopold Petz als Polyhistor und Schriftsteller. In: Festschrift für Gedeon Petz. Herausgeben von Jakob Bleyer, Heinrich Schmidt, Theodor Thienemann. Budapest, 1933, 67–76. Német Philologiai Dolgozatok LX.

⁴² Nagy, 1840, 613. Shakespeare művei közül Lear fordítása ötször, a Corolian háromszor, a Julius Caesar pedig kétszer jelent meg, de fordított Aiszkühülost és Szophokleszt is. Bayer József: Petz Lipót Shakespeare-fordításai. In: Egyetemes Philologiai Közlöny, 1907, 967–968. Mollay, 1970, 337.

⁴³ Nagy, 1840, 613.

⁴⁴ Ludovít Štúr – Jozef Miloslav Hurbannak, 1851. február 25-én. ALU SNK sign. 26 C 9. Erről lásd még Beáta Mihalkovičová: Ludovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ludovít Štúr – od štúdia k činom. Modra, Slovenské národné múzeum – Múzeum Ludovíta Štúra v Modre, 2009. Turzerová, 1913, 11.

⁴⁵ Boronkai, 1997, 36–37.

Ám a magyar Petz-irodalom áttekintése még egy jelentős felismerést tartogat azon túl, hogy általa sikerült pontosan meghatározni azokat a körülményeket, amelyek között Štúr szláv identitása kibontakozásba kezdett. Fiatalkorában ugyanis Petz nem másnak volt a nevelője egy éven keresztül, mint a Štúr-kánon legnegatívabb szereplőjének, a Petznél három évvel fiatalabb Zay Károlynak. A szlovák nemzeti emlékezet elsősorban arról ismeri, hogy evangélikus felügyelőként ő távolította el Štúrt a pozsonyi evangélikus líceumból, és ugyanebben a funkciójában több szlovák törekvést akadályozott 1848 előtt.⁴⁶ Petz és Zay iskolatársak voltak a soproni evangélikus líceumban, s valószínűleg ezen ismeretség révén kerülhetett éppen ő a bucsányi Zay kastélyba. Jénai egyetemi éveinek anyagi hátterét teremtette elő ily módon, s közben a kastély tekintélyes könyvtárát is használhatta önképzésre.⁴⁷ Valószínűleg a főúri bibliotékából juthatott hozzá ahhoz az értékes, eredeti nyelvű Don Quijote-kiadáshoz, amely alapján elkészítette Cervantes művének az (azóta már elveszett) első magyar fordítását.⁴⁸ A Zay Károly és Petz közötti régi (véltetően jó baráti) kapcsolattól nagy valószínűséggel nem független az a tény, hogy az uradalom által fizetett zayugróci tanító, Samuel Štúr, épp Leopold Petzhez küldte két fiát tanulni.⁴⁹

Petz (akinek egyébként életútja számos ponton megegyezik Štúréval) példája megmutatta, hogy a Štúrt körülvevő kapcsolathálót nem bonthatjuk önkényesen két részre, jók és rosszak, magyarok és szlovákok táborára, hanem kivétel nélkül minden esetben saját korukban, a kor társadalmának feltételrendszerei között, illetve önmagukhoz képest, nem pedig a szlovák nemzeti mozgalom egyes szereplőjéhez fűződő viszonyuk nyomán kell értelmeznünk. Így Petz és Štúr kapcsolata is elsősorban pedagógiai, nem pedig nemzeti kontextusban értelmezhető. Fontos tanulság az is, hogy a magyar források figyelmen kívül hagyásával olyan tények maradtak feltáratlanul, amelyek felbukkanása Štúr kapcsolatrendszeréről szóló eddigi tudásunkat alapvetően kérdőjelezi meg.

HORVÁTH LÁSZLÓ | Görög és zsidó szatócsok Kapuvárott a 18. század középső harmadában

⁴⁶ Tremli, 1933, 69. Nagy szerint ugyan pusztán barátságból vitte Zay Petzet a családi birtokra (Nagy, 1840, 612.) Tremli feltételezése azonban sokkal életszerűbbnek tűnik.

⁴⁷ Tremli, 1933, 69.

⁴⁸ Erről bővebben lásd Bikfalvy, 2007, 51–52.

⁴⁹ Meg kell említenünk, hogy Petz együtt utazhatott Jénába Schimkó Immanuel Wilhelmmel, akinek apja Štefan Šimko, a zayugróci evangélikus lelkész, s egyben Ludovít Štúr egyik keresztapja volt. Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919 Budapest, ELTE Egyetemi Levéltár, 2001. 335. Augustín Mat’ovčík (red): Slovenský biografický slovník. 5. zväzok. Martin, 1992, 452. Hurban, 1959. 28. További érv Pecz és a Štúr család személyes, szoros kapcsolata mellett, hogy amikor Petz elkerült Győrből, Samuel Štúr is máshová küldte tanulni fiatalabb gyermekeit.